

Arisztokrata jelenlét a pozsonyi királyi katolikus főgimnáziumban a dualizmus korában¹

RÉBAY MAGDOLNA

A magyarországi arisztokrácia dualizmuskori iskoláztatásával foglalkozó vizsgálatunkban három város (Bécs/Kalksburg, Budapest, Pozsony) négy intézményét kutattuk. A három település kiválasztását az itteni oktatási intézményhálózat fejlettsége, a kiemelkedő középiskolák jelenléte mellett az indokolta, hogy mindegyiket – politikai, gazdasági, kulturális jelentőségük miatt – az arisztokrácia nagyobb számban választotta (téli) lakhelyéül.

A dualizmus korában a főrangú családok fiúgyermekei a felsőoktatási beiskolázás feltételéül előírt középiskolai végzettség megszerzése végett nyilvános iskolába iratkoztak be. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a tanulmányaikat az intézményben is folytatták. A pesti piarista gimnázium *iff. Bertényi Iván* által megkezdett elemzését (2010) folytatva megállapítottuk (*Rébay, 2014*), hogy ebben az iskolában az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának utolsó két évtizedében (1897/98–1917/18) az arisztokrata családok száma a korábbi időszakhoz képest (1879/80–1896/97) közel megháromszorozódott. Ugyanekkor a főnemes diákok száma is emelkedett, de sokkal kisebb arányban (1,4-szeresére). Újdonság, hogy két főrangú leány is beiratkozott az iskolába (a testvérük [illetve testvéreik] is az intézménybe járt[ak]). Az arisztokrata diákok között jelentősen több lett a nyilvános tanulók száma, illetve megnövekedett az iskolában töltött idő. A min. 4 osztályba beiratkozók aránya 20%-ról 55%-ra emelkedett. Az arisztokrata diákok 12%-a mind a nyolc osztályt ebben az iskolában kezdte meg. Körülbelül harmaduk iratkozott be a VIII. osztályba. Jelen kutatásunkban arra voltunk kíváncsiak, vajon az imént leírt tendencia az arisztokrácia által szintén preferált iskolára, a pozsonyi királyi katolikus főgimnáziumra érvényes-e.

1. A kutatás 2014 augusztusáig a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. Ez a projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. A folytatást az *MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja* tette lehetővé.

A pozsonyi királyi katolikus főgimnázium története

Az iskolát 1627-ben *II. Ferdinánd* támogatásával a jezsuiták alapították. Kezdetektől fogva az elit iskolájának számított. A jezsuita rend feloszlását követően állami fenntartásba került, királyi főgimnáziummá vált. A tanárai közt a volt jezsuiták mellett világiak is dolgoztak. 1786-ban saját épületének elavulása miatt az iskola átköltözött az egykori klarissza rendházba. *II. József* uralkodása alatt a tanítás nyelve a német lett, halála után visszatértek a latin használatára, később a magyar egyre nagyobb teret hódított. 1812 és 1850 között a gimnáziumot a bencés rend működtette. 1850-ben ismét állami kézbe került. Az Organisationsentwurf életbe léptetését követően az akadémia filozófiai osztályainak beolvasztásával nyolc osztályossá fejlesztették. Azon középiskolák közé tartozott, ahol – az elsők közt – már 1851-ben érettségi vizsgát lehetett tenni. Ezen a helyi evangélikus gimnázium tanulói is részt vettek. Világost követően ismét németesítés kezdődött, *Kruesz Krizosztom*, későbbi bencés főapát igazgatósága alatt, az 1860-as években a német mellé azonban visszakerült a magyar. Az 1880-as évek elején a tanítás nyelve magyarrá vált (*Schönvitzky*, 1896).

1. kép A főgimnázium új épülete

A dualizmus korában Pozsonyban négy középiskola működött: a tárgyaló intézmény mellett az evangélikus főgimnázium, az állami főreáliskola és a kereskedelmi akadémia nevet viselő felső kereskedelmi iskola. Ez azonban kevésnek bizonyult. Az 1890-es évek közepére az iskola diákjainak a száma 500 fölé emelkedett, így szükségessé vált annak bővítése, amelyet azonban csak költözéssel lehetett megoldani. A VKM nyomására a város telket ajánlott fel, az építkezés költségét pedig az állam finanszírozta. Az új épület² (lásd 1. kép) – a templommal együtt, amelyet nem csak az iskola használhatott – *Lechner Ödön* tervei alapján 1908-ra készült el (*Értesítő*, 1898/99; 1900/1901–1903/04; 1906/07; 1908/09). A templom díszítésében, felszerelésében főként arisztokrata hölgyek, élükön a gróf *Szapáry család* tagjai buzgólkodtak (vö. *Értesítő*, 1911/12; 1913/14; 1916/17).

A dualizmus korában Pozsonyban négy középiskola működött: a tárgyaló intézmény mellett az evangélikus főgimnázium, az állami főreáliskola és a kereskedelmi akadémia nevet viselő felső kereskedelmi iskola. Ez azonban kevésnek bizonyult. Az 1890-es évek közepére az iskola diákjainak a száma 500 fölé emelkedett, így szükségessé vált annak bővítése, amelyet azonban csak költözéssel lehetett megoldani. A VKM nyomására a város telket ajánlott fel, az építkezés költségét pedig az állam finanszírozta. Az új épület² (lásd 1. kép) – a templommal együtt, amelyet nem csak az iskola használhatott – *Lechner Ödön* tervei alapján 1908-ra készült el (*Értesítő*, 1898/99; 1900/1901–1903/04; 1906/07; 1908/09). A templom díszítésében, felszerelésében főként arisztokrata hölgyek, élükön a gróf *Szapáry család* tagjai buzgólkodtak (vö. *Értesítő*, 1911/12; 1913/14; 1916/17).

2. Forrás: URL: <http://postcards.hungaricana.hu/hu/217920/> Utolsó letöltés: 2015. július 12.

A főgimnázium saját konviktussal nem rendelkezett. E hiányt pótlandó *gr. Szapáry Béláné*, az intézet „minden jóért lelkesedő s páratlanul bőkezű pártfogója”, 1910-ben 20 ezer korona alapítványt tett két fiatalon elhunyt fia emlékére. Az építkezés elindulásáig az összeg kamatait *gr. Szapáry-féle ösztöndíj* néven két vallásos, jól tanuló diáknak oszthatták ki (*Értesítő*, 1910/11). Nem ő volt az egyedüli főrangú alapítványtevő. Három további ösztöndíj mögött állt arisztokrata: a *gr. Herberstein-, Illésházy-, a Sebasiáni-, [br.] Gervay Emília-* és az *ifj. Steiger Albert br.* emlékére tett alapítvány szintén nekik köszönhető (vö. *Értesítő*, 1905/06). Az arisztokraták – szülők és volt növendékek – a szegény diákokat a *Segélyegyleten* keresztül is támogatták. Például 1903/04-ben az alapító tagok közt (247 fő) 40 főnemest találunk. Az együletet vezető választmányban is szerepet vállaltak arisztokraták (*Értesítő*, 1903/04). Játszóteret mintegy tíz évig a *Pálffy* család bocsátotta ingyen a pozsonyi középiskolák, így a királyi katolikus főgimnázium rendelkezésére (*Értesítő*, 1892/93; 1903/04).³

A gimnázium számos gyűjteménnyel rendelkezett: a tanári és az ifjúsági könyvtár mellett természetrajzi gyűjteménnyel. A korszakunkban (1889) hozták létre a történeti és a filológiai gyűjteményt, amelybe nyelvek és a történelem oktatásánál használható szemléltető eszközök kerültek (*Értesítő*, 1888/89). A régiségek gyűjteménye – ezen belül – 1897-ben jött létre. Pénzgyűjtemény is a részét képezte (*Értesítő*, 1896/97; 1899/1900). Az arisztokrata diákok valamennyi gyűjtemény gyarapításában részt vettek (vö. *Értesítő*, 1896/97), de főleg utóbbi bővítésében jártak az élen – elsősorban *gr. Somssich János*, aki joghallgató korában is folytatta az adományozást. Több tárgyat ajánlott fel *Erődöy Rezső* gróf is (*Értesítő*, 1900/01), aki *gr. Esterházy Mihállyal* közösen az ifjúsági könyvtár részére megvette *Jókai Mór* összes művének 100 kötetes kiadását (*Értesítő*, 1901/02). Két *Woraciczky* testvér – *Olivér* és *János* – *Kemény Zsigmond* munkáit (8 kötet) adományozta szintén az ifjúsági könyvtárnak (*Értesítő*, 1903/04).

Az iskola számos híres tanárral büszkélkedhetett fennállása alatt. Az első időszakban tanított itt *Káldy György*, *Faludi Ferenc* és *Pray György*. A korszakunkban tudományos tevékenységével tűnt ki *Szarvas Gábor* (nyelvészet), *Lubrich Ágost* (neveléstudomány) és *Polikeit Sándor* (csillagászat). A városi közeletnek aktív és elismert tagja volt *Kolmár József* író és *Vutkovics Sándor*, aki a magyar színjátszás fellendítése terén szerzett érdemeket. Az iskola tanárai közül tankerületi főigazgatói beosztásba került *Wiedermann Károly*, *Pirchalla Imre*, *Albrecht János* (mind pozsonyi) és *Molnár Antal* (győri). Ide járt középiskolába *Bartók Béla* és *Dohnányi Ernő*, utóbbinak az édesapja (*Dohnányi Fri-*

3. A család iskola iránti jóindulatára példa a következő eset: *gróf Pálffy Béla* 1908/09-ben két osztály elszállásolásáról gondoskodott a kétnapos tanulmányi kirándulás alatt. A diákok az erdei vasúton is utazhattak. Az egyik osztályban ekkor egy *Pálffy* gróf tanult, távolabbi rokona a grófnak (*Értesítő*, 1908/09. 28–29.; vö. *Gudenus III.*, 1999. 24–26.). Néhány évvel később ismét az uradalomban jártak az iskola tanulói (*Értesítő*, 1912/13).

gyes) az iskola tanára volt (*Pirchala*, é. n.; *Értesítő*, 1888/89; 1894/95; 1896/97; 1899/1900; 1909/10; 1910/11). A tantestület színvonalát mutatja, hogy több tagját a VKM más középiskola igazgatójává nevezte ki. Néhányan – saját kérésükre – budapesti középiskolába távoztak (vö. *Értesítő*, 1897/98; 1900/1901; 1901/02; 1903/04; 1904/05).

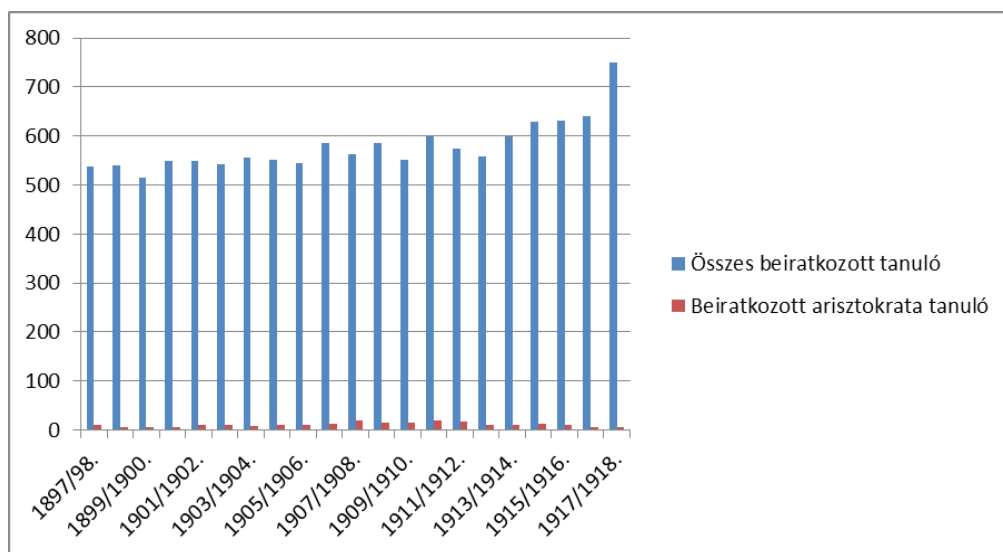
Arisztokrata diákok

Pozsonyban több arisztokrata család (például *Erdődy*, *Keglevich*, *Pálffy*, *Zichy*) is rendelkezett palotával, s az iskola jó híre és közelsége miatt a felvidéki és a dunántúli arisztokrata családok számára is a választásra alkalmas tanintézmények közé tartozott. Az 1. táblázatban a pesti piarista gimnáziummal történő összehasonlíthatóság okán három időszakot különítettünk el, s feltüntettük, hány család, hány tagja iratkozott be az intézménybe. Azt láthatjuk, hogy a dualizmus korában – ellentétben a pesti piarista főgimnáziummal – arányaiiban nagy változás nem figyelhető meg: a családok száma nagyjából stagnált (arányaiban kicsit csökkent, majd kissé újra megnövekedett), az arisztokrata diákok száma pedig nem gyarapodott, hanem egyre csökkent.

Időszak	Az arisztokrata családok száma	Főnemes diákok száma
1866/67-1878/79. (13 tanév)	23	42
1879/80-1896/97. (18 tanév)	32	55
1897/98-1917/18. (21 tanév)	39	60

1. táblázat: Arisztokraták az iskolában (*Értesítő*, 1866/67–1917/18).

Az alábbiakban az utolsó időszakkal fogunk részletesebben foglalkozni, hogy megállapíthassuk, vajon az általunk vizsgált két magyarországi középiskolában egyazon tendencia érvényesült-e. Pozsonyban az arisztokrata tanulók száma a diákok közt alig ért el néhány százalékot, ahogy azt az 1. ábra mutatja. Arányszámuk – az utolsó két tanév kivételével – 1–3% között mozgott. Az érték legmagasabb 1907/08-ban volt (3,4%).

1. ábra: Főnemesek a pozsonyi kir. kat. főgimnázium tanulói közt (Értesítő, 1897/98–1917/18).

A dualizmus korának utolsó 21 tanévében tehát 60 főrangú diákja volt az iskolának. Ezek a diákok főként nyugat- és észak-magyarországi családok tagjai voltak. Nem meglepő, hogy a legnagyobb számban a *gróf Pálffy (Pálffy–Daun)* család tagjai iratkoztak be (7 fő). A *Pálffy*aknak Pozsonyban több kastélyuk volt, aktív szerepet játszottak a városi, megyei közéletben. Összességében is ez a család adta magasan a legtöbb tanulót (19 főt). Időszakunkban a második helyre a *gróf Wenckheim* 4 fővel, a harmadikra a *gróf Woracziczky* család (3 fő) került. Számos familia iratott be 2-2 gyermeket a gimnáziumba: a *báró Bothmer*, a *gróf Csáky*, a *gróf Erdődy*, a *gróf Esterházy*, a *gróf Hoyos Wenckheim*, a *gróf Károlyi*, az *örgróf Pallavicini*, a *gróf Pongrácz*, a *báró Puchner*, a *gróf Somssich*, a *gróf Szapáry* és a *gróf Zichy*. Viszont egyetlen *Széchenyi* gróft sem találunk a diákok közt, miközben az előző két időszakban kilencen is itt tanultak. Mögöttük összességében a harmadik legnagyobb számban a *gróf Szapáry* család tagjai választották az intézményt (6 fő) (vö. *Értesítő*, 1866/67–1917/18).

Az főrangú diákok státusza és tanulmányi ideje

A dualizmus korában az arisztokrácia jellemzően felsőoktatási tanulmányokat is folytatott. Annak előfeltételéül szolgáló érettségi vizsgára való felkészülést, az azt megelőző középiskolai tanulmányokat magánúton, illetve nyilvános tanulóként lehetett teljesíteni. A XIX. század első felében az arisztokrácia körében a családi körben házitanító vezetésével történő tanulás volt domináns (vö. *Virág*, 2013). A pesti piarista gimnázium esetén azt láthattuk, hogy 1896/97. és 1917/18. között a diákok közel fele (48%) magántanuló volt, 36%-a pedig nyil-

vános. 11%-uk vált magántanulóból nyilvánossá, míg 4%-uknál fordított volt a helyzet (1 fő kimaradt, státusza nem ismert). A nyilvános tanulók száma a korábbi időszakhoz képest jelentősen megnövekedett. A főrangú tanulók pedig egyre több időt töltöttek el a gimnáziumban (vö. Rébay, 2014).

A pozsonyi királyi katolikus gimnáziumban ezzel szemben a magántanulók aránya végig magasabb maradt a nyilvános tanulókénál. Az utolsó vizsgált időszakban a két arányszám 48%, illetve 28% (lásd 2. táblázat) volt. Ez azt jelenti, hogy a pesti piarista gimnáziummal összevetve épp ellentétes tendencia rajzolódik ki: a magántanulók száma gyarapodott (az előző időszakban: 38%), a nyilvános tanulóké pedig csökkent (53%, az eleinte magántanulókkal együtt 60%).

	Nyilvános tanuló	Magántanuló	Nyilvánosból magántanuló	Magántanulóból nyilvános
Tanuló (fő)	17	29	0	14
Tanuló (%)	28,33	48,33	0	23,33

2. táblázat: Az arisztokrata tanulók státusza 1897/98. és 1917/18. között (Értesítő, 1897/98–1917/18)

A főrangú magántanulók közt egyetlen leányt találunk, *gr. Károlyi Alice*-t, aki testvérével, *Sándorral* együtt 1915/16-ban kezdte meg a gimnáziumi tanulmányait, de amíg bátyja 3, ő csak egy, az I. osztályt végezte el itt (*Gudenus II.*, 1933; *Értesítő*, 1915/16). Viszonylag sok magántanuló – az arisztokrata tanulók 23%-a – vált nyilvános tanulóvá, s két kivétellel az is maradt. (A felsőbb osztályokat tehát már nyilvános tanulóként végezték el.) Az arisztokrata diákok közt több testvért is találunk, például *gróf Pálffy Józsefet*, *Pétert*, *Károlyt* és *gróf Wenckheim Antalt*, *Miklóst*, *Frigyest* (*Gudenus III.*, 1999; *Gudenus IV.*, 1998). A státusz tekintetében eltérő családi szokások alakultak ki: míg például a *gróf Szapáry* és a *gróf Somssich* család tagjai nyilvános tanulók voltak, addig az *Apponyiak* magántanulók. Ritkán, de előfordult, hogy a magánvizsgát egy tanuló egyszerre – vagy egy tanévben – több osztály anyagából tette le. Találunk például a tanulmányok megszakítására is. A nyilvános tanulók rendkívüli tárgyakat (mint szabadkézi rajz, gyorsírás, ének, zene, vívás) jellemzően nem vettek fel (vö. *Értesítő*, 1897/98–1917/18).

1897/98. és 1917/18. között a főrangú diákok közel 52%-ának volt nyilvános tanulói státusza. Az iskolai közéletben megjelentek, de nem voltak dominánsak. Az ifjúsági egyesületek tisztikarában többükkel találkozhatunk. Az Ifjúsági Önképzőkör tisztviselői közé összesen tíz arisztokratát választottak be. A legmagasabb pozícióba (titkár) egyedül *gr. Zichy Géza*⁴ jutott (*Értesítő*, 1899/1900). A többiek (al)pénztárosok vagy háznagyok voltak.⁵ Az önképzőkör által rendezett iskolai ünnepélyeken, a kiírt pályázatokon azonban az arisztokraták igen ritkán szerepeltek. Kivételként *gr. Pálffy Ferenc Pált* említhetjük, aki

4. Ugyanezen nevet viselő édesapja ismert zongoraművész, zeneszerző, író volt (*Gudenus IV.*, 1998).

1900/01 és 1907/08 közt volt az intézmény tanulója (az utolsó öt tanévben nyilvános tanulóként), s rendszeresen fellépett önállóan vagy diáktársát zongorán kísérve (*Értesítő*, 1903/04–1907/8). Szerepet vállaltak a főrangú diákok a Testgyakorló Kör első tisztikarában is.⁶

Megvizsgáltuk, hogy az arisztokrata tanulók hány osztályba iratkoztak be 1896/97 és 1917/18 között (lásd 3. táblázat). A legtöbben közülük (13 fő) csak egy osztályba, valamivel kevesebben voltak azok (11–11 fő), akik 3 vagy 8 osztályt kezdtek meg. 38 fő iratkozott be 1–4, míg 22 fő 5–8 osztályba. Tehát jellemzően csak néhány osztályt végeztek el ebben az iskolában.⁷ Viszont viszonylag sokan voltak, akik mind a nyolc osztályt itt végezték el. Figyelemre méltó, hogy az I. és a VIII. osztályt közel ugyanannyian kezdték meg: az arisztokrata tanulók nagyjából fele. (A pesti piarista gimnáziumban az I. osztályba beiratkoztak aránya valamivel magasabb volt [57%], illetve ott is többen voltak azok, akik 1–4 osztályt kezdtek meg (60%), s a legtöbben szintén egy osztályba iratkoztak be (19%) – vö. *Rébay*, 2014).

	Hány tanévet kezdett meg								I. osztályba járt	VIII. osztályba járt
	1	2	3	4	5	6	7	8		
Tanulók száma	13	2	11	6	2	2	7	11	31	29
Tanuló százalék	21,7	13,3	18,3	10	3,3	3,3	11,7	18,3	51,7	48,3
Tanulók száma és százalék	38 (63,3%)				22 (36,7%)				-	-
Tanulók száma és százalék						20 (33,3%)			-	-
Tanulók száma és százalék					28 (46,%)				-	-

3. táblázat: Az arisztokraták által megkezdett osztályok száma 1897/98 és 1917/18 között (*Értesítő*, 1897/98–1917/18).

5. Pénztárosok: gr. *Somssich Antal* (*Értesítő*, 1898/99), gr. *Csáky Gusztáv* (*Értesítő*, 1900/1901), gr. *Esterházy Mihály* (*Értesítő*, 1901/02), gr. *Woraciczky János* (*Értesítő*, 1903/04). Alpénztárosok: hg. *Odescalchi Károly* (*Értesítő*, 1912/13) és gr. *Maldeghem Károly* (*Értesítő*, 1913/14). Háznagyok: gr. *Pálffy Ferenc Pál* (*Értesítő*, 1907/08), br. *Sennyey István* (*Értesítő*, 1908/09) és br. *Puchner Antal* (*Értesítő*, 1911/12).

6. A pénztáros gr. *Pongrácz Miklós*, az ellenőr gr. *Maldeghem Károly* volt (*Értesítő*, 1913/14).

7. A korszakban a mainál megszokottabb volt az iskolaváltás. Hogy az arisztokratákra ez inkább jellemző volt, mint a polgári származásúakra, azt a korábbi kutatásaink alapján valószínűsíteni tudjuk. Az anyakönyvek ismerete nélkül nincs arról tudomásunk, mely iskolában folytatták tanulmányaikat.

Megfigyelhető-e változás az előző időszakhoz képest? Megnövekedett azok száma, akik 7 vagy 8 (vagy 9) osztályt is az iskolában kezdtek meg (vö. 4. táblázat). Közel 10%-kal csökkent az 1–4 osztályt megkezdők aránya, és 10%-kal többen lettek azok, akik a VIII. osztályba beiratkoztak. A tanulmányi idő tekintetében tehát a változás iránya megegyezik a pesti piarista főgimnáziumban tapasztaltakkal, csak annak a volumene volt kisebb.

	Hány tanévet kezdett meg								I. osztályba járt	VIII. osztályba járt
	1	2	3	4	5	6	7	8		
Tanulók száma	12	12	8	8	6	3	3	3	26	21
Tanuló százalék	21,8	21,8	14,5	14,5	10,9	5,4	5,4	5,4	47,3	38,2
Tanulók száma és százalék	40 (72,7%)				15 (27,3%)				-	-
Tanulók száma és százalék						9 (16,4%)			-	-
Tanulók száma és százalék					23 (41,8%)				-	-

4. táblázat: Az arisztokraták által megkezdett osztályok száma 1879/80 és 1896/97 között (*Értesítő*, 1879/80–1896/97).

Összegzés

A pozsonyi királyi katolikus főgimnázium a dualizmus korában veszített az arisztokraták körében a népszerűségéből, fogyott ugyanis az iskolát választó főnemesek száma, ami valószínűleg a középiskolai hálózat bővülésével magyarázható. A pesti piarista főgimnáziummal összevetve leszögezhetjük, csak részben érvényesültek ugyanazon tendenciák a két intézmény esetében: Pozsonyban csökkent a nyilvános tanulók aránya, míg Pesten nőtt. Viszont a tanulmányi idő tekintetében kimutathatók hasonlóságok. Az arisztokraták mind két iskolában élen jártak a jótékonykodás terén. A tisztviselők közt arányaiban több főnemes szerepelt Pozsonyban, mint a fővárosban.

Szakirodalom

- Értesítő 1866/67. = A pozsonyi kir. kath. főgymnasium értesítvénye az 1866/67. évről. Közli Wiedermann Károly ig. Pozsony, Schreiber Alajos nyomtatványa, 1867. (Megjelent évente változó címmel 1917/18-ig.)
- Gudenus János József (1993): *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*, II. kötet. (K–O). k. n., Budapest.
- Gudenus János József (1999): *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*, III. kötet. (P–S). Heraldika Kiadó, Budapest.
- Gudenus János József (1998): *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája*, IV. kötet. (Sz–Zs). Heraldika Kiadó, Budapest.
- Ifj. Bertényi Iván (2010): Az elit gimnáziumai vagy a gimnáziumok elitje? A budapesti piarista és a Mintagimnázium diákságának vizsgálata (1879/80–1896/97.) In: Forgó András (szerk.): *A piarista rend Magyarországon*. Szent István Társulat, Budapest. 316–350.
- Pirchala Imre (é. n.). Pozsony vármegye középiskolái. In: Borovszky Samu (szerk.): *Pozsony vármegye* 354–371. URL: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0017/19.html> Utolsó letöltés: 2015. július 18.
- Rébay Magdolna (2014): A hagyományos elit tagjai a budapesti piarista gimnáziumban a dualizmus korában (1897/98–1917/18). In: Fizek Natasa és Nóbik Attila (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 60 éves Pukánszky Béla tiszteletére*. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged. 249–268.
- Virág Irén (2013): *A magyar arisztokrácia neveltetése (1790–1848)*. Líceum Kiadó, Eger.